

GÜVENLİK VE GÖÇ KAVŞAĞINDA KOSOVA SORUNU*

Dr. Bülent Sarper Ağır

Adnan Menderes Üniversitesi
Nazilli İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Devlet-İçi çatışmalar, insanların kitleler halinde zorla yerlerinden edilmelerine yol açabilmektedir. Bu kapsamda, demografik dinamiklerin ve insan hareketliliklerinin tüm düzeylerde (bireysel, toplumsal, ulusal, bölgesel ve uluslararası) güvenlik için önemli yansımaları vardır. Etnik açıdan homojenleştirme adına önemli sayıda insan kendi ülkelerinde yerlerinden edilirken, diğerleri komşu ülkelere akın etmekte ve mülteci konumuna düşmektedirler. Bu nedenle, bu tür insan hareketleri, genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplini ve özel olarak Güvenlik Çalışmaları alanında büyük bir dikkat çekmektedir. Gerçekten zorla göç ettirilmiş mülteciler ve içsel olarak yerlerinden edilmiş insanlar, Balkanlar bölgesi için önemli istikrarsızlık faktörleri olmuşlardır. Bu çalışmanın amacı, Kosova örnek olayı bağlamında göç ve güvenlik arasındaki bağlantılar ile ilgili bir bakış açısı ortaya koymaktır. Kosova krizi sırasında 1999 yılında yaklaşık 2 milyon insan zorla yerlerinden edilmişken, NATO müdahalesi ise, Sırp'ların insan hakları ihlallerine maruz kalması ile sonuçlanmış ve Sırp'ların çoğunun Kosova dışına göç etmesine neden olmuştur..

Anahtar Sözcükler: Kosova, Göç, Güvenlik, Arnavutlar, Sırp'lar

Kosova Issue at the Intersection of Security and Migration

Abstract

Intra-state conflicts can generate large waves of forcibly displaced persons. In this respect, demographic dynamics and population movements have important ramifications for all levels (individual, societal, national, regional and international) of security. In the name of ethnic homogenization, large numbers of persons were displaced within their own country, while others were more or less forced to flee to neighboring countries to seek asylum. So, these population movements are now attracting increased attention in International Relations in general terms, and in the field of Security Studies particularly. Indeed, the forced migration of refugees and Internally Displaced Persons (IDPs) are severely destabilizing factors for the Balkans region. The aim of this paper is to offer an overview of the linkages between migration and security in the context of the Kosovo case. While during the Kosovo crisis in 1999, about 2 million people were forcibly displaced, the NATO intervention resulted in the violation of the human rights of the Serbs and caused most of the Serbs to move out of the Kosovo.

Keywords: Kosovo, Migration, Security, Albanians, Serbs

* Makale geliş tarihi: 05.07.2013
Makale kabul tarihi: 22.07.2014

Güvenlik ve Göç Kavşağında Kosova Sorunu

Giriş

Milliyetçiliğin sözde yeni biçimlerinin geleneksel sınırları hem yaratıyor hem de yok ediyor olması, son yıllarda gittikçe daha çok göze çarpar hale geldi. Bu süreçte insanların politik sınırları aşan kitlesel göçleri ve bunlara bağlı olarak yaşanan politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunlar, hem akademisyenler arasında hem de siyasi karar-alıcılar arasında artan bir ilgiye konu olmaktadır. Bu ilginin bir başka önemli nedeni ise, söz konusu insan hareketliliklerinin güvenlik sorunlarına dönüşmesidir (Collyer, 2006). Bu kapsamda, göç ve mülteci sorunları, savunma, iç güvenlik ve dış ilişkilere olan yansımaları ile yüksek politika konuları arasında yer almaya başlamıştır (Weiner, 2011). Fakat bu güvenlik sorunları, sadece göç alan devletler ya da toplumlar için söz konusu olmamaktadır. Bunun dışında, göç eden insanların yaşadıkları güvenlik sorunları da büyük önem kazanmıştır.

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan savaşlar ve çatışmalar, insanların zorla yerlerinden edilmesine bağlı güvenlik sorunlarına yol açmıştır. Etnik anlamda homojenleştirme arayışları sonucunda önemli sayıda insan yerlerinden edilmiştir. Örneğin eski Yugoslavya'dan sorumlu Birleşmiş Milletler (BM) Özel Raportörü Tadeuz Mazowiecki, BM İnsan Hakları Komisyonu için hazırladığı raporunda, Bosna-Hersek'teki silahlı çatışmaların öncelikli amacının etnik olarak homojen bölgeler yaratmak olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda etnik temizlik, çatışmaların sonucundan çok bir amacı haline gelmiştir (Mazowiecki, 1992). Bu kapsamda değerlendirilen insanlar ya içinde buldukları siyasi sınırlar dâhilinde yerlerinden edilmiş, ya komşu ülkelere göç etmeye zorlanarak göçmen statüsünde ele alınmış, ya da mülteci konumuna düşmüşlerdir (Tragaki, 2007). Bu süreçte yerlerinden edilen insanlar, açlık, barınma, eğitim, sağlık ve hareket özgürlüğü gibi alanlarda önemli güvenlik sorunları yaşamışlardır. Görüldüğü üzere, insani felaket durumları nedeniyle söz konusu olan göç ve mülteci hareketleri bir güvenlik sorunu olarak anlaşılabilir. Yugoslavya'nın dağılışı sürecinde toplumun "etnik birim"lere ayrılarak yeniden sınırların belirlenmesi ve savaş sırasında yaşanan

kitlesel insan hareketliliği bu bağlamda dikkate değer bir örnek oluşturmuştur. Bu çalışmada ise, Kosova sorunu kapsamında göç ve güvenlik arasındaki ilişki üzerine odaklanmak amaçlanmıştır.

Demografi, Kosova sorununda her zaman önemli bir politik role sahip olmuştur. Howard Clark'ın deyimiyle Kosova'da yaşanan 'demografik savaş', Sırbistan'ın 1878 yılında bağımsızlığını kazanması ve 1912 yılında Kosova'yı ilhak etmesinden beri Kosova tarihinin önemli bir özelliği olmuştur (2000: 8). Sırlar tarafından Sırp tarihinin ve idealinin ayrılmaz bir parçası olarak görülen Kosova, çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu bir demografik yapıya sahiptir. Arnavutların bölgedeki demografik hâkimiyetini Sırlar, etnik temizlik uygulamaları aracılığıyla zorla göç ettirme ve diğer bölgelerden getirilen Sırları bölgeye yerleştirme çabaları ile sona erdirmeye çalışmışlardır. Her iki etnik grubun Kosova üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesinde doğum oranları ve göç, önce politikleştirilmiş ve daha sonra güvenlikleştirilmiştir. Böylece hem demografi hem de göç sorunları, etnisiteye bağlı bir söylem üzerinden ele alınmaya başlamıştır.

1. Göç ve Güvenlik Arasındaki İlişki

Göç kavramı, ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden bir başka ülkeye, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine gitmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz-Başçeri, 1998: 489). Uluslararası Göç Örgütü'nün 2005 yılı verilerine göre, dünyadaki göçmenlerin sayısı 191 milyon olarak belirlenmiştir. Bu rakam, dünya nüfusunun %3'ünü oluşturmaktadır. Bu göçmenlerin 8,7 milyonu ise mülteci konumunda bulunmaktadır (Bali, 2008: 469). Gönüllü ya da zorla olsun göç olgusu, bireysel ya da kolektif insan davranışının önemli bir özelliği olmuştur. Göç, güvensizliğin açık bir sonucudur. Bu durum göç eden gruplar ve kişiler için geçerli olduğu gibi, göç alan toplumlar ya da devletler de göçmenler nedeniyle bir güvensizlik durumu yaşayabilirler. Göç eden toplumun etnik, dini ya da kültürel kimliği, göç alan toplum ve/veya devlet tarafından bir güvenlik sorunu olarak görülebilir. Fakat göç, tek başına güvensizliğin yeterli bir koşulu değildir. Demografik baskılar, toplumsal ve siyasal yapılardaki değişiklikler, ekonomik sorunlar, mevcut toplumsal ilişkilerdeki gerilimler ve devletler arasında yaşanan sorunlar ile birlikte dönemsel parametreler oluştururlar.¹ Bu çerçevede, siyasal sınırları aşan özellikleri ile göç ve mülteci akınları büyük önem taşımaktadır.

¹Söz konusu sorunlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Hansen ve Papademetriou, 2014; United Nations High Commissioner for Refugees, 2006).

Genel olarak nüfus hareketleri, kısa dönemli gerilimler ve güvensizlikler yaratmakta ve kimlik politikasını ön plana çıkarmaktadır. Göç olgusu da, büyük ölçekli nüfus hareketleri sonucunda bir toplumun kültürel ve ulusal kimliğinin güvenliğinin sağlanması ile ilgili kaygıları ortaya çıkarır (Bali, 2008).² Özellikle yasal ve yasadışı göç, mülteci problemleri ve içsel olarak insanların yerlerinden edilmesi sonucunda nüfusun etnik, dini ve azınlıklar anlamında sahip olduğu niteliklerde yaşanan ani değişiklikler, nüfus kompozisyonunda değişime neden olarak toplumun kimliğini tehdit edebilmektedir.

Göç ve güvenlik arasındaki ilişkiyi verili bir olgudan çok, sosyal olarak inşa edilmiş bir olgu olarak ele almak doğru olacaktır. Her iki kavramın öznel doğası, kimlik kavramı ile kendisini güçlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Göçmen ya da mülteci statüsünde bulunan kişi ya da kişilerin sahip oldukları kimlik, içinde buldukları devlet ve bu devleti oluşturan toplum tarafından algılanma biçimlerini belirlemektedir. Bu anlamda, göç ve güvenlik arasındaki ilişki, “biz” ve “onlar” arasındaki ayrımın hem bir sonucu hem de bir nedenidir (Buzan vd., 1998: 42). Örneğin, göç nedeniyle yerli toplum, göç eden toplumun kültürel baskıları neticesinde kendi orijinal kimlik değerlerinin aşındırıldığı bir süreç ile karşı karşıya kalabilmektedir. Buna karşılık, göç eden toplum da, yerli toplumun kimliğini tehdit eder bir hale gelebilmektedir. Bu şekilde bir tehdidin algılanması, göçün yoğunluğuna ve yerli toplumun bütünleşme kapasitesi ile kimliğinin inşa sürecine bağlı olarak değişebilmektedir (Buzan vd., 1998: 124). Nitekim göç tehdidi, temelde göç eden toplumun yerli toplum ile içinde olduğu etkileşimin niteliği ile yakından ilgilidir.

Göçe bağlı tehdit algısının oluşmasında göçmen topluluk ile yerli topluluk arasındaki geçmiş ve mevcut ilişkilerin durumu önemli rol oynar. Göçmen topluluk, içinde bulunduğu toplumun yaşam biçimi ile bütünleşme çabası gösterdiğinde, yerli topluluk tarafından daha az tehdit edici olarak görülebilmektedir. Fakat bütünleşme çabası göstermez ve yerli topluluğun yaşam biçimine saygı duymaz ise, göçmen topluluğun varlığı yerli topluluk tarafından tehdit edici bir unsur olarak algılanabilmektedir (Stivachtis, 2008: 4). Bu nedenle, toplumsal, ekonomik, politik ve idari kurumların göçmen toplulukları bütünleştirme kapasitesi ve bu grupların asimilasyona karşı çıkışları, içinde buldukları toplumun ve bundan dolayı devletin istikrarını etkilemektedir. Bu etki, önemli ekonomik sorunların yaşandığı, etkisiz yönetimlerin olduğu, derin siyasi kutuplaşmaların ya da hızlı sosyal değişimlerin yaşandığı yerlerde daha yoğun olmaktadır.

²Göç sorununun bir güvenlik sorunu olarak ele alındığı kapsamlı bir çalışma için bkz. (Huysmans, 2006).

Göçmenler, özellikle ekonomik, toplumsal ve siyasal ilişkiler üzerine olan etkileri ile zayıf devletler açısından önemli sorunlar oluşturmaktadırlar. Belirli koşullarda, göçmenlerin varlığı ve faaliyetleri, bu tür ülkelerde iç şiddet olasılığını arttırdığı ölçüde bu ülkelerin istikrarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örneğin, göçmen toplulukların kendi kimliklerini koruma çabalarının içinde buldukları devletlerde yaşanan iç çatışmaların birer nedeni olabileceği ileri sürülmüştür (Stivachtis, 2008: 10). Bunun dışında göçmenler, kabul edildikleri ülke içinde terörist eylemler düzenleyebilir, yasa-dışı silah kaçakçılığı gibi faaliyetlerde bulunabilir ya da kabul edildikleri ülkede faaliyet gösteren etnik, dini, sınıfsal ya da siyasal muhalif gruplar ile işbirliğine girebilirler (Weiner, 2011: 257). Söz konusu nedenler, göçmenlere ev sahipliği yapan devletlerin iç güvenlik düzenlemelerini arttırmasına yol açar. Sonuç olarak, göçmenlerin etnik, dini ya da kültürel kimliği, sosyo-politik bağlaşma düzeyi düşük olan zayıf devletlerdeki sorunları arttırabilir. Zayıf devletlerin göç olgusuna bağlı olarak istikrarsızlığa sürüklenmesi, bölgesel güvenlik açısından da sorunlar oluşturabilmektedir (Stivachtis, 2008: 16). Çünkü göçmenleri kabul eden ülkenin içinde bulunduğu koşullar, çatışmanın yayılma eğilimini belirleyen önemli bir faktördür. Neticede, insanların yerlerinden edilmesi, devletler arasında ve devletin sınırları içerisinde gelişen çatışmaların hem bir nedeni, hem de bir sonucu olmuştur.

Ağırlıklı olarak ekonomik nedenlere dayanan gönüllü göç olgusunun dışında güvenlik sorunları ile olan yakın bağlantısı nedeniyle öne çıkan bir başka göç sorunu ise, zorla (*forcibly*) göçtür. Zorla göç, politik çatışma, etnik anlaşmazlık, iç savaş ya da doğal felaket gibi durumlar nedeniyle insanların yer değiştirmeleri ile ilgilidir. Örneğin, devlet yönetimleri kendi siyasal sınırları içinde var olan muhalif kişi ya da grupları zorla göçe tabi tutabilmektedir. Ayrıca devletler, komşu ülkeler üzerinde baskı kurmak, bu ülkelerde istikrarsızlık yaratmak ve kendi içişlerine karışmalarını engellemek amaçlarıyla zorla göç olgusunu bir dış politika stratejisi olarak kullanabilmektedirler. İç politika anlamında ise, kültürel homojenliği sağlamak ya da bir etnik grubun bir başka etnik grup üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlamak amacıyla zorla göç kullanılabilir (Stivachtis, 2008: 5). Gerçekten muhalif hareketlere karşı alınan sert önlemler, insan hakları ihlalleri ve etnik temizlik uygulamaları kitlesel göç hareketlerine yol açarak sınır aşan etkilerde bulunabilmektedir.

Devlet-içi çatışmalar, siyasal sınırları aşan büyük ölçekli insan hareketliliklerine yol açmaktadırlar. Bu kapsamda gerçekleşen kitlesel mülteci akınları, mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle, iç çatışmalardan kaynaklanan mülteci akınlarının devletler arasında askeri çatışmalara dönüşebileceği ileri sürülmektedir (Bkz. Posen, 1996). Örneğin, mülteci akınına uğrayan devlet, sınırlarını korumak için ya da mülteci akınının kaynaklandığı devleti tehdit

etmek amacıyla askeri güç kullanabilir. Çünkü mülteci akınına uğrayan devlet, kendi iç istikrarının ve güvenliğinin söz konusu mülteciler nedeniyle bozulabileceği kaygısı taşıyabilir (Saleyhan, 2009). Bu nedenle, mülteci krizleri sadece birer insani acil durum örneği olarak ele alınmamalıdır. Çünkü mülteci akınları, mültecilerin bulunduğu ülkelerde iç savaş riskini önemli ölçüde arttırmaktadır. Mültecilerin yanı sıra silahlı gruplar, silahlar ve çatışmanın önemli kaynaklarından olan ideolojiler de sınırları aşmaktadır.

Göç olgusu, bir devletin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturduğu ölçüde geleneksel güvenlik anlayışının konusu haline gelebilmiştir. Bu anlayış kapsamında, göç ve güvenlik konularının bir araya geldiği durumlarda güvenliğin referans nesnesi olarak devlet aktörü ele alınmıştır. Yoğun göçmen akışı ile birlikte bir devletin kendi politik sınırlarını kontrol etme kapasitesini kaybetme riski, bir ulusal güvenlik tehdidi olarak ortaya konmaktadır. Ayrıca, göçmen topluluklarının içinde buldukları devletin siyasal rejimine ya da toplumsal bağlaşmasına karşı birer tehdit unsuru olabileceği de değerlendirilmektedir (Weiner, 2011: 254). Bu durum, göç alan ve veren devletler arasında bir çatışma riskini beraberinde getirebilmektedir.

Fakat demografik dinamiklerin her düzeydeki güvenlik durumu için önemli yansımaları olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda, göçe bağlı insan hareketliliğinden kaynaklanan sorunlar, devletler için birer güvenlik tehdidi oluşturabilirken, bu sorunlarla bağlantılı olarak güvenlik kavramı insan güvenliği³ ve toplumsal güvenlik⁴ kavramları çerçevesinde de ele alınabilir. Örneğin, insan güvenliği ile ilgili tartışmalar, uluslararası ilişkilerin bir sorun alanı olarak göç sorununun önemini arttırmış ve bu sorunun sadece egemen devletlerin politikaları aracılığıyla ele alınamayacağı anlayışını güçlendirmiştir.

Dar anlamda insan hareketliliği olarak tanımlanabilecek olan göç olgusu, ortaya çıkardığı kimi sorunlarla önemli bir güvenlik sorunu olmuştur. Özellikle

³İnsan güvenliği kavramı, uluslararası politikanın geleneksel alanının ötesinde yer alan aktörleri ve gündemleri kapsamaktadır. İnsan güvenliği ile ilgili kaygıların sosyo-ekonomik bozulma ve insan hakları ihlalleri gibi durumlardan kaynaklandığına yönelik bir anlayış çerçevesinde bireysel güvenlik, sosyal güvenlik, ekonomik güvenlik, gıda güvenliği ve eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi alanlar insan güvenliği kavramı içerisine dâhil edilmiştir. İnsan güvenliği kavramının kuramsal arka planı, doğuşu ve gelişimi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Ovalı, 2006).

⁴Toplumsal güvenlik, kabul edilebilir koşullarda dil, kültür, din, ulusal kimlik ve geleneklerin geleneksel özelliklerinin sürdürülebilirliği ile ilgilidir. Toplumsal güvenlik kavramı ile bir grubun kimliğinin kültürel değişimler, politik bütünleşme ve nüfus hareketleri gibi çeşitli dinamikler tarafından tehdit edildiği durumlar ele alınmaktadır. Kavramın ayrıntıları için bkz. (Wæver vd., 1993; Roe, 2005).

devlet-içi çatışma ve gerginlik durumlarında, insan gruplarının sahip olduğu kültürel kimlik, zorla göçe tabi tutulmalarının bir gerekçesi haline gelebilmiştir. Çünkü kimliğin sosyal olarak inşa edilmiş doğası, dışlama pratiklerini beraberinde getirebilmektedir.

Nitekim 1989-1999 döneminde Arnavutların Kosova dışına göç etmesi, yaşadıkları baskılar ve çatışma ortamının yarattığı güvensizlik algısıyla yakından ilgilidir. İlerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere, 1990'lı yıllarda Sırbistan yönetimi, etnik temizlik, Sırp yerleşimciler, asimilasyon ve zorla göçün sonucu olarak Kosova'nın demografik yapısını Sırp lehine değiştirmeyi amaçlamıştır. 1999 sonrası dönemde ise, mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler sorunu, Kosova'da toplumsal barışın ve istikrarın yerleşmesi ve güçlenmesi açısından önemli bir faktör olmuştur. Fakat bu dönemde mülteci konumundaki Arnavutlar, hızlı bir geri dönüş süreci yaşarken, asıl sorun Kosova dışına göç etmek zorunda kalmış olan Sırp'ların durumu olmuştur. Bölge üzerinde Sırbistan'ın hakimiyetinin uygulamada sona ermiş olması, bu süreçte Sırp'ların geri dönüş sürecini olumsuz etkilemiştir.

2. Kosova Krizi'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1987 yılında iktidara geldikten sonra Slobodan Miloseviç, Sırp'ların Yugoslavya'daki konumlarını güçlendirmeye odaklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kosova'yı Sırp'ların milliyetçi duygularını besleyen bir araç olarak kullanan Miloseviç, sıklıkla Kosova'nın Sırp tarihi ve kimliği açısından önemini dile getirmiştir. Bunun yanında Miloseviç, politik konumunu güçlendirmek için Kosova'daki etnik gerilimden faydalanmıştır. Miloseviç'in Kosova'ya özerklik sağlayan 1974 Anayasası'na karşı mücadelesinin en önemli ayağını Mart 1989 tarihinde Kosova'nın özerkliğinin kaldırılması oluşturmuştur. Böylece Kosova, doğrudan Sırbistan'ın kontrolü altına girmiştir (Vickers, 1998: 234-235). Özerkliğin kaldırılmasından sonraki bir yıl içerisinde çıkarılan yirmiden fazla yasa ile Kosova'da eğitim, sağlık, öz-yönetim, ekonomi, kültür ve spor gibi alanlardaki haklar ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca İstisnai Durumlarda Cumhuriyet Yönetiminin Eylemleri Hakkında Kanun ve Emek İlişkileri Kanunu, 100.000'den fazla Arnavut'un işlerinden çıkarılmalarına yol açmıştır. Kamu sektöründe çalışan Arnavutların işlerinden çıkarılmaları, Kosova'da istihdam edilen Arnavutların %70'ini etkilemiştir (Maliqi, 1998: 108). Böylece, yaşam koşulları dayanılmaz hale getirilerek Arnavutlar bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır.

Haziran 1990 tarihinde Sırbistan Meclisi, Kosova Meclisi'nin geçici olarak kapatılmasını ve bölgede olağanüstü hal ilan edilmesini kararlaştırmıştır. Buna karşı Kosova Meclisi'nin Arnavut üyeleri, 2 Temmuz 1990 tarihinde Meclis binasının dışında toplanarak Kosova'yı Yugoslavya içerisinde bir

cumhuriyet olarak ilan etmişlerdir (Troebst, 1998: 17). Kosova Meclisi'nin kapatılması, Arnavut toplumunun kendisini demokratik yollar ile ifade etmesini imkânsız kılmıştır. Sırbistan'ın Kosova üzerinde doğrudan kontrol kurması, Kosovalı Arnavutların merkezîyetçilik karşıtı federatif eğilimleri ile tezatlık oluşturmuştur.

Sırbistan yönetiminin Kosova'da uyguladığı baskı ve etnik temelde hakların ihlal edilmesi, Kosovalı Arnavutlar açısından Sırbistan içerisinde yaşamayı kabul edilemez hale getirmiştir. Böylece, Kosovalı Arnavutların cumhuriyet talebi yerini bağımsızlık talebine bırakmıştır. Bu kapsamda 26-30 Eylül 1991 tarihleri arasında düzenlenen bağımsızlık referandumu sonucunda Kosovalı Arnavutların %99.87'si bağımsızlık yönünde görüş bildirmiştir (bkz. Clark, 2000: 82; Vickers, 1998: 251). Referandumdan sonra Kosova Meclisi, 19 Ekim 1991'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Bununla birlikte, Kosova'nın önce bir cumhuriyet ve daha sonra bağımsız bir devlet olarak ilan edilmesi, mevcut baskılar çerçevesinde bir niyet beyanının ötesine geçememiştir.

Sırbistan, Kosova üzerindeki idari ve hukuki yetkilerini sürdürürken, Kosovalı Arnavutlar, İbrahim Rugova liderliğinde büyük bir meşruiyete sahip olan ve sağlık ve eğitim gibi alanları kapsayan paralel devlet yapıları oluşturmuşlardır. Clark'a göre, paralel devlet yapılarının dört amacı bulunmaktaydı: Kosova'da Arnavut toplumunun bekasını sağlamak, Sırp devlet kurumlarının meşruiyetini sorgulamak ve kendi kurumlarının meşruiyetini ortaya koymak, şiddet eylemlerinden uzak durarak sivil bir direniş göstermek ve son olarak, uluslararası toplumun desteğini sağlamaktır (2000: 70-71). Paralel devlet yapılarının temel karakterini ise, şiddet içermeyen direniş hareketi oluşturmuştur. Şiddet içermeyen bir direniş örgütlenme kararı, organize şiddetin uygulanır olarak görülmemesi çerçevesinde pragmatik nedenlerle alınmıştır. Kosova, tüm Arnavut polislerin silahsızlandırılmasının sonucu olarak kendi polis gücü üzerindeki kontrolünü yitirmişti. Eğer Kosovalı Arnavutlar, kendi polis güçlerine sahip olmayı sürdürselerdi, politik amaçları doğrultusunda silahlı güç kullanmaları mümkün olabilirdi (Salla, 1995: 432). Bunun dışında, 1991'den sonra Hırvatistan ve Bosna'daki savaşlar, Sırbistan ile girişilecek bir askeri mücadelenin olası sonuçlarını göstermiştir (Judah, 2008: 70). Bu dönemde Kosova'da olası bir savaşın sonucu, Arnavutların etnik temizliğe maruz kalmaları olabilecekti.

Kosova Demokratik Ligi'nin (KDL) liderliğinde Arnavutlar, provokasyonlardan uzak durmaya, paralel kurumlarını sürdürmeye ve uluslararası toplumun desteğini kazanmaya çalışmışlardır. Fakat devam eden Sırp baskısı ve Kosovalı Arnavutların mücadelesinde somut gelişmelerin olmaması, hem KDL içerisinde hem de diğer Arnavut gruplarından şiddet içermeyen aktif direnişin başlatılması çağrılarının yükselmesine yol açmıştır.

Özellikle Bosna'daki çatışmaları sona erdiren Dayton Anlaşması sonrasında Rugova'ya yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır.

Uluslararası toplum, 1998'e kadar Kosova'nın özerk statü sorununa ve Sırbistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasına öncelik veren bir tutum takınmıştır. Bununla birlikte, uluslararası toplum açısından Kosova'da yaşanan insan hakları ihlalleri de önemli bir kaygı oluşturmuştur. Bu ihlaller, sorunun önemli bir parçasını oluşturmakla birlikte, asıl anlaşmazlık noktasını Kosovalı Arnavutların kendi kaderini tayin hakkı yönündeki talepleri ile Sırp yönetiminin uyguladığı baskı oluşturmuştur (Murati vd., 2007: 96). Kosova sorunu ile ilgili olarak uluslararası toplumun bir başka kaygı duyduğu gelişme ise, yaşanan çatışmanın diğer Balkan ülkelerine yayılması olmuştur.

Kosovalı Arnavutlar, Dayton Anlaşması ile Kosova sorununa da bir çözüm getirileceğini düşünüyorlardı. Ancak Dayton Anlaşması'nda Kosova'daki çatışmalara ilişkin bir çözüm önerisi/önlemi yer almayınca, bu durum Arnavutlar'da ciddi bir hayal kırıklığı yarattı (bkz. Caplan, 1998: 745-761). Nitekim Dayton sürecinde Miloseviç yönetimi, Kosova'daki insan hakları ihlalleri ile ilgili ciddi bir suçlama ile karşılaşmamıştır. Aksine, Dayton Anlaşması'nın yaratıcılarından birisi olarak görülmesi, Miloseviç yönetimini Kosova konusunda rahatlatmıştır. Böylece Batı, Dayton Anlaşması sürecinde Miloseviç'e karşı kullanabileceği bir pazarlık şansını yitirmiştir. Öte yandan, Dayton Anlaşması, Kosovalı Arnavutlar'a Balkanlar'da etnik temelli ülkesel düzenlemelerin Batı tarafından meşru görüldüğünü ve sadece kuvvet kullanımı ile Batı'nın dikkatinin çekilebileceğini göstermiştir. Bu bağlamda, birçok Kosovalı Arnavut, uluslararası toplumun Kosova'yı ciddi bir sorun olarak görmemesi nedeniyle, sorunun çözümü yolunda politik ve diplomatik araçların tükendiğini düşünmeye başlamıştır.

Rugova'nın pasif direniş çizgisi, oluşturulan paralel devlet yapıları aracılığıyla dikkate değer sonuçlar doğurmuştur. Buna karşın, uluslararası alanda elde edilen kazanımlar istenilen seviyede olmamıştır. Bağımsızlık amacı yönünde somut bir ilerlemenin olmaması, Kosova'da artan baskı ve şiddet ile birleşince Arnavut toplumunun sabır sınırları zorlanmaya başlamıştır. Giderek Rugova'nın ihtiyatlı ve savunmacı politikası sorgulanmaya başlamıştır. Sonuç olarak, şiddet içermeyen pasif direniş stratejisi şiddeti ertelemiş, fakat ortaya çıkmasını engelleyememiştir. Bu ortamda Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO), Sırp saldırganlığına karşı en önemli direniş gücü haline gelirken, Kosovalı Arnavutlar arasında da desteği ve meşruiyeti artmaya başlamıştır (Abazi, 2004: 22-28).

KKO, ilk olarak ismini Sırp polislere yönelik gerçekleştirdiği saldırılarla duyurdu. Daha sonra hem Kosova içindeki hem de Kosova dışındaki Arnavutlar'dan aldığı destek ile kısa dönemde güç kazandı (Kubo, 2010: 1135-

1152). Ancak, Sırp güvenlik güçlerinin KKO'nun eylemlerine cevabı sert oldu. Bu karşılıklı eylemlilik de Kosova'daki şiddetin artmasına neden oldu. 1998 yılının başlarında Sırp güvenlik güçleri, KKO'ya ve bu örgüt ile ilişki içinde bulduklarından şüphe duyulan Arnavutlar'a karşı operasyonlarını arttırdı (Caplan, 1998: 753-754). KKO'nun eylemlerini arttırması ile birlikte Sırplar, Kosovalı Arnavutlara yönelik orantısız ve aşırı bir şiddet uygulamaya başladı. Masum halkı da hedef alan bu şiddet eylemleri, insan hakları ihlallerine neden oldu ve Kosova'dan yoğun bir insan göçü yaşanmaya başladı.

3. 1989-1999 Döneminde Kosova'da Göç Sorunu ve Demografik Değişim

1990'lı yıllarda Kosova sorununun önemli bir boyutunu yaşayan göç ve demografik değişim oluşturmuştur. Ağırlıklı olarak Arnavutların maruz kaldıkları baskıdan dolayı Kosova dışına göç etmeleri ile kendisini gösteren bu sorun, söz konusu etnik grup açısından önemli bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur. 1989 yılında Kosova'nın özerk statüsünün sona erdirilmesi ve sonrasında Kosovalı Arnavutların kitlesel olarak işlerinden çıkarılmaları sürecini Arnavutların bölge dışına göç etmesi yönündeki baskılar izlemiştir. 1991 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, Kosova'nın toplam nüfusu 1.956.196 olarak belirlenirken, bunun 214.555'ini (%11) Sırplar ve Karadağlılar oluştururken, 1.596.072'sini (81,6) ise Arnavutlar oluşturmuştur.⁵ Bu sayısal veriler doğrultusunda 1990'lı yıllarda Miloseviç yönetimi, etnik temizlik, Sırp yerleşimciler, asimilasyon ve zorla göçün sonucu olarak Kosova'nın demografik yapısını Sırplar lehine değiştirmeyi amaçlamıştır.

Bu amaç doğrultusunda Sırbistan yönetimi, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'ten gelen Sırp mültecileri bu bölgeye yerleştirmeyi amaçlamıştır. 1992 yılının Eylül ayında kurulan Bosna-Hersek Sırp Mülteciler Komisyonu 160.000 Bosnalı Sırp'ın Kosova'ya yerleştirileceğini açıklasa da (Bora, 1999: 200), 1995 yılına gelindiğinde Kosova'ya sadece 4000 Sırp mülteci yerleştirilebilmiştir (UN High Commissioner for Refugees, 1996). Bu mültecilerin Kosova'ya gönderilmeleri ile ilgili resmi gerekçe, Kosova'nın "ulusal" yapısının geliştirilerek, bölgede nüfus dengesinin sağlanması olarak belirtilse de, asıl amaç demografik olarak bölgenin Sırplaştırılması olmuştur. Arnavutlar, Sırp mültecilerin Kosova'ya yerleştirilmesini protesto ederken, Noel Malcolm, 1996 yılında Kosova'daki Sırp mülteci ve iskâncı sayısının

⁵1931 ve 1991 yılları arasında Kosova'da yapılan nüfus sayımları ve sonuçları için bkz. (Simic, 1998).

19.000'e çıktığını ileri sürmüştür.⁶ Fakat bu önlem, mevcut Arnavut nüfusu ve doğum oranları dikkate alındığında, kısa dönemde demografik yapı üzerinde çok az bir etki yaratmıştır.

Kosova'da çoğunluğu oluşturan Arnavut nüfus ve bu nüfusun hızlı artış oranı nedeniyle Kosova'nın tamamen Arnavutlaşacağı ve Kosova'da Sırp nüfus kalmayacağı tehlikesini dile getiren entelektüeller olmuştur. Örneğin, 1996 yılında Sırbistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Başkanı Aleksandar Despiç, Kosova'daki Arnavut nüfusun demografik genişlemesinin Sırp birliği için yapılan mücadeleden elde edilecek kazanımları tehlikeye atacağını belirterek, Kosova'nın bazı parçalarının Arnavut hâkimiyetinde ayrılması düşüncesini desteklemiştir. Despiç, demokratik bir toplumda Arnavutlar lehine gerçekleşecek bir nüfus değişiminin Sırbistan'daki politik iktidarda bir değişime de yansımaları olacağını ve demografik sorunun Sırp ulusunun birinci varoluşsal sorunu olduğu sonucunu çıkarmıştır. Despiç, dar Sırpçılığı destekleyerek, Sırbistan'ın birinci önceliğinin birlik mücadelesi değil, Sırbistan'daki Sırp hâkimiyetinin korunması olması gerektiğini ileri sürmüştür (bkz. Pavkoviç, 1998: 523). Görüldüğü üzere Arnavut nüfusunun artış hızı, Sırp entelektüeller arasında da kaygılara yol açmış ve bu kaygılar, Kosova sınırlarını aşarak, tüm Sırbistan'ı kapsayacak şekilde dile getirilmiştir. Fakat Kosova özelinde düşünüldüğünde, Arnavutların demografik üstünlüğü sadece politik olarak değil, bölgedeki hâkim kimliği temsil etmesi nedeniyle toplumsal olarak da Sırp için bir sorun oluşturmıştır.

Sırbistan, bölgenin etnik yapısını tersine çevirmek amacıyla bölgeye yerleşmek isteyen Sırp'lara kredi, barınma ve istihdam olanakları önermiştir; fakat Mart 1992 itibarıyla 3000'den az Sırp bu öneriyi kabul etmiştir (Vickers, 1998: 263). Görüldüğü üzere, Sırp yönetiminin istihdam ve barınma garantilerine rağmen, Kosova'ya Sırp yerleşimcileri çekme girişimleri sınırlı başarılar sağlamıştır. Bu nedenle Miloseviç yönetimi, Kosova'nın demografik yapısının değiştirilmesi amacı çerçevesinde bölgedeki Sırp varlığını arttırmaya çalışmak yerine, Arnavutları demografik olarak azaltmaya yönelmiştir. Politik baskılar ve yaşanan ekonomik ve toplumsal güvensizlikler sonucunda Kosova'da çoğunluğu oluşturan Arnavutların bölgeden ayrılmaları hedeflenmiştir. Nitekim 1993 yılına kadar 400.000 Kosovalı Arnavutun bölgeden ayrıldığı belirtilmiştir (The Independent International Commission on

⁶Bkz. (Malcolm, 1998: 409). Noel Malcolm bu iddiasını Tanjug Haber Ajansı'na konuşan Kosova Sırp Mülteciler Komiseri Zvezdan Milinkovic'in ifadelerine dayandırmıştır. Buna göre, 15 Nisan-31 Mayıs 1996 tarihleri arasında ağırlıklı olarak Hırvatistan'dan Kosova'ya gelen Sırp mülteci sayısının 19.000'e ulaştığı belirtilmektedir. Bkz. (Hellenic Resources Network, 1996).

Kosovo, 2000: 47). Sonuç olarak, Arnavutların göçe zorlanmaları ve bölgeye Sırp göçmenlerin yerleştirilmesi, Arnavutlar açısından göç çerçevesinde bir toplumsal güvenlik tehdidi yaratmıştır.

Bazı devletler, zorla göç ettirmeyi yerel kimlikleri ortadan kaldırmanın bir aracı olarak kullanmışlardır. Bu çerçevede, Sırbistan Komünist Partisi ve Sırbistan muhalefeti arasında “sadık” olmayan Arnavutların Arnavutluk’a gönderilmesi olasılığı tartışılmaya başlanmıştır. Arnavutluk’tan göç etmiş olan 300.000 kişiden 30 gün içinde ülkeden ayrılmaları istenmiştir. Fakat daha sonra bu rakam, 732 kişi şeklinde değiştirilmiştir (Poulton, 1991: 68). Fakat bu tür yöntemler ile yerel kimliklere yönelik olarak ortaya konan tehditler, toplumsal grubun bağlaşmasını arttırarak, kimliklerine olan bağlılıklarını yoğunlaştıran sonuçlar doğurabilmektedir.

Bu dönemde Kosova’da Sırp nüfusun azalması, ekonomik nedenlerin yanı sıra bölgedeki iç savaş benzeri koşullarla ve KKO’nun Sırp sivilleri hedef alan eylemleri ile de ilişkilendirilebilir.⁷ 1990’lı yıllarda Sırp’ların Kosova dışına göçü, Kosovalı Arnavutlara uygulanan baskı ve topluluk haklarının ortadan kaldırılması çerçevesinde ahlaki bir argüman olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede, 1990’lı yıllarda Arnavutlara uygulanan baskının “ahlaki” temelini bu bölgede kalan Sırp’ları koruma gereği oluşturmuştur (Blagojević, 1998: 268-269). Demografik anlamda bölgedeki Arnavut varlığı azaltılarak ve Sırp varlığı güçlendirilerek, Kosova Sırbistan ile bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Zorla göç ettirme, yerleşimciler politikası, etnik temizlik ve asimilasyon gibi yöntemler ile bölgedeki Arnavut kimliği yok sayılmış ve bu yöntemlerle Sırbistan’ın ve Sırp kimliğinin güvenliğinin sağlanabileceği düşünülmüştür.

Kosova krizinin çatışma boyutu, Şubat 1998 tarihinde Sırp güvenlik güçleri ile KKO militanları arasında çatışmaların yoğunluk kazanması ile zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde, çatışma koşullarından etkilenen insanlar için temel gereksinim, maddi yardımdan çok fiziksel güvenlik şartlarının iyileştirilmesi olmuştur. Çünkü bu dönemde çatışmanın her iki tarafı da insan hakları ihlallerine yol açan eylemlerde bulunmuşlardır. Yaşanan çatışma ortamının ve insan hakları ihlallerinin de etkisiyle Eylül 1998 tarihi itibarıyla Kosova’da 300.000’in üzerinde kişi yerlerinden edilmiştir (Morris, 1999: 14). Nitekim 23 Eylül 1998 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, almış olduğu 1199 sayılı kararında Kosova’da yaşanan çatışmalar nedeniyle yerlerinden edilen insanlar ile ilgili kaygılarını dile getirmiş ve mültecilerin ülkelerine geri dönmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasını istemiştir. Daha önce Bosna-Hersek krizinde ortaya çıkan göç dalgasının mali ve psikolojik yükünü henüz

⁷KKO’nun gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Human Rights Watch, 2001).

kaldıramamış olan Batı, bu defa da Kosovalı mülteciler sorunu ile baş başa kalmıştı.⁸ Göç, artık Avrupa'nın istikrar ve güvenliği için bir tehdit oluşturmaya başlamıştı.

Bu çerçevede, Sırp güçleri tarafından 1999 Ocak ayının ortalarında Racak'ta 45 sivil Arnavutun öldürülmesi, çatışmayı sona erdirmeye dönük daha etkili önlemler alınması konusunda Batılı devletlerin harekete geçmesine neden oldu. Sonuç olarak, soruna anlaşmaya dayalı bir çözüm bulunması yönündeki çabalar, Şubat 1999'da Fransa'nın Paris kentinde bulunan Rambouillet'de yapılan görüşmeler ile sonuçlandı. Fakat iki tur devam eden Rambouillet görüşmeleri, 19 Mart'ta Sırp'ların anlaşmayı reddetmesi ile sona ermiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin onayı alınmadan ve uluslararası hukuk açısından tartışma yaratacak nitelikte bir operasyonla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization*-NATO), 24 Mart'ta Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne (YFC) karşı, Kosova'daki hedeflere saldırıyı da kapsayan, bir hava saldırısı başlattı. NATO müdahalesinin temel hedeflerinden birisi Kosova'da yaşanan etnik temizliği önlemek olsa da, ortaya çıkardığı sonuç, etnik temizliğin yoğunluk kazanması olmuştur. Sırp yönetimi, etnik Arnavutlar'dan temizlenmiş bir Kosova yaratmak amacıyla NATO müdahalesini bir araç olarak kullanmaya çalışmış ve tüm Arnavut nüfusunu Kosova'dan uzaklaştırmak için bir plan yürürlüğe sokmuştur. Sırp güvenlik güçlerinin “At Nalı Operasyonu” olarak anılan Kosova'daki planlı saldırıları 20 Mart 1999'da başlamıştır.⁹ 1998 yılının sonlarında Sırbistan Savunma Bakanı'nın ve YFC Genelkurmay Başkanı'nın değiştirilmesinin bu tür bir saldırının ön hazırlıkları olarak görülebileceği ileri sürülmüştür (bkz. Human Rights Watch, 2001: 3-4). Racak katliamının komutanı olan General Sreten Lukiç de, “At Nalı Operasyonu” ile organize katliamlar ve Arnavutlara ait mülklerin sistematik bir biçimde yok edilmesi yoluyla Kosova'daki Arnavutların bu bölgeyi terk etmelerinin amaçlandığını belirtmiştir.¹⁰

⁸Uluslararası toplumun Kosova sorunundaki rolü için bkz. (The Independent International Commission on Kosovo, 2000: 55-61).

⁹Uluslararası Bağımsız Kosova Komisyonu, “At Nalı Operasyonu” ile ilgili somut deliller bulunmadığını, fakat Arnavutların örgütlü ve planlı bir operasyonun sonucunda kitlesel olarak yerlerinden edildiğinin açık olduğunu belirtmiştir. Bkz. (The Independent International Commission on Kosovo, 2000).

¹⁰General Sreten Lukiç, Kosova'da Arnavut sivillere karşı şiddet ve terör eylemlerini planlamak ve uygulamak iddiaları ile Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yargılanmış ve 22 Şubat 2009'da 22 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin General Sreten Lukiç hakkında düzenlediği iddianame için bkz. <http://www.icty.org/x/cases/pavkovic/ind/en/pav-ii031002e.htm>, (04.08.2012).

Görüldüğü üzere, Kosova'da etnik temizlik, tanım gereği belirli bir kolektif kimliğin üyeleri hedef alınarak uygulanmıştır. Kosova krizinin çatışma dönemi olan 1998-1999 döneminde 10.000'den fazla etnik Arnavutun öldürüldüğü tahmin edilmiştir.¹¹ 30 Mart 1999'da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Sırp kuvvetlerini Kosova'da etnik temizlik uygulamakla suçlarken, Nisan 1999'da BM Genel Sekreteri Kofi Annan da, Sırp yetkililerin Kosovalı Arnavutlara karşı uyguladığı etnik temizliği kınamıştır (Walling, 2001: 60). NATO tarafından başlatılan hava saldırısı bölgede şiddetin artmasına yol açarken, BM verilerine göre,¹² NATO'nun hava harekâtını başlatmasından kısa bir süre sonra 2 Nisan tarihinde Kosova'yı terk etmiş mülteci sayısı 260.000'di. 4 Nisan tarihinde bu rakam 350.000'e kadar çıktı. 6 Nisan'da 400.000 mülteci ülkeyi terk ederken, 20 Nisan tarihinde bu rakam 600.000'lere kadar yükseldi. Bu rakamlar çok kısa bir süre içinde komşu ülkelerin nasıl bir mülteci akını ile karşılaştığını gözler önüne sermiştir.

NATO müdahalesi sırasında yaklaşık 1,5 milyon kişi yerlerinden edilirken, bunların 863.000'i mülteci konumuna düşmüş ve 590.000 kişi Kosova içerisinde yerlerinden edilmiştir. Arnavut mültecilerin 444.600'ü Arnavutluk'a, 244.500'ü Makedonya'ya, 69.000'i Karadağ'a ve 91.057'si diğer ülkelere göç etmiştir. Bu rakamlar, Kosovalı Arnavutların yaklaşık %90'ının yerlerinden edildiğini göstermektedir (The Independent International Commission on Kosovo, 2000: 90). NATO müdahalesi sırasında Arnavutların Kosova dışına sürülmelerinin nedenlerinden birisi, bölgenin demografik yapısını değiştirmek olmuştur. Fakat yaşanan mülteci akınından en az Miloseviç kadar NATO'nun da sorumlu olduğunu belirtmek gerekir. Her ne kadar NATO, mülteci akınındaki sorumluluğunu sürekli olarak inkâr etmiş ve sorunu sadece Miloseviç'in ırkçı politikalarına indirgemiş olsa da (Huysmans, 2002: 613), bölgede yaşanan Sırp şiddetine ilave olarak NATO müdahalesi sırasında ülkenin zarar gören altyapısı, Kosovalıların ülkede yaşamasını neredeyse imkânsız kılmıştır.¹³

¹¹Kosova'da yaşanan çatışmalar sırasında kaç kişinin öldüğü konusunda uzlaşmaya varılmış bir sayı yoktur. Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Baş Savcısı Carla Del Ponte, BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda 11.000 kişinin öldüğünü belirtmiştir. ABD Savunma Bakanlığı ise 6.000 kişinin öldüğünü ve toplu mezarlar ile bu rakamın 10.000'e yaklaşacağı tahmininde bulunmuştur. NATO müdahalesi sırasında Sırbistan güvenlik güçlerinin işlediği savaş suçları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Ball vd., 2009: 879-996).

¹²Bu veriler Jef Huysmans'ın makalesinden edinildi. Bkz. (Huysmans, 2002).

¹³Bu altyapı sorunlarını gidermek amacıyla 700 milyon Euro maliyetli 117 kilometrelik bir otoyol yapımı ve elektrik enerjisi sorununun çözümü için 3.5 milyar Dolar

Kosovalı Arnavutların en çok göç ettikleri iki ülke Arnavutluk ve Makedonya olmuştur. Makedonya, Kosova'dan kendisine doğru ciddi bir mülteci akını olunca, Nisan 1999 tarihinde geçici olarak sınırlarını Kosovalı mültecilere kapattı. Kendi içindeki etnik Arnavut azınlıkla ilgili olarak gerilim yaşayan Makedonya yönetimi, geniş çaplı bir Kosovalı Arnavut mülteci akınının ülkede istikrarı bozacağından korkuyordu (Stivachtis, 1999: 43-44). Bu nedenle, topraklarındaki mülteci sayısını azaltmak amacıyla Makedonya yönetimi, NATO'dan bazı mültecilerin üçüncü ülkelere transferini kapsayan uluslararası sorumluluk paylaşımı sisteminin yürürlüğe konmasını talep etti (bkz. Daskalovski, 2004: 52-66). Neticede, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından da desteklenen "insani tahliye programı" başlatıldı. Sorumluluk paylaşımı çerçevesinde, BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü'nün koordinasyonu ile Makedonya'daki mülteciler üçüncü ülkelere yerleştirildi.

Bu kapsamda, Makedonya'da bulunan Kosovalı Arnavut mülteciler 29 farklı ülkeye transfer edilmiştir. Almanya 14.689, ABD 9.198, Türkiye 8.340, Fransa 6.339, Norveç 6.072, İtalya 5.829, Kanada 5.438, Avusturya 5.080, İngiltere 4.346, Hollanda 4.060, Avustralya 3.969, İsveç 3.675, Danimarka 2.823, İsviçre 1.687, İspanya 1.426, Portekiz 1.271, Belçika 1.223, Polonya 1.049, İrlanda 1.033, Finlandiya 938, Çek Cumhuriyeti 824, Slovenya 745, Hırvatistan 370, İsrail 206, Malta 105, Lüksemburg 101, Slovakya 90, İzlanda 70 ve Romanya 41 Kosovalı Arnavut'u mülteci olarak ülkelere kabul etmişlerdir (Morris, 1999: 7). Ayrıca, binlerce mülteci de otobüslerle Makedonya'dan Arnavutluk'a nakledildi. Bu dönemde sadece mültecilere ev sahipliği yapılarak değil, aynı zamanda yardım kampanyaları ile de ciddi destek sağlandı. Ancak, bu program dâhilinde tahliye edilenlerin yasal statülerindeki belirsizlikler ve ailenin birleşmesi hakkı gibi konularda farklı ülkelerin kendi standartlarını uygulamaları, bu mültecilere yönelik standart bir uygulamanın ortadan kalkmasına neden oldu.

Kosova krizi süresince zorla göç ettirme, Sırp yönetimi tarafından politik ve askeri bir araç olarak kullanılmıştır (bkz. Morris, 1999: 12). Öncelikle Sırp güçleri, KKO'nun siviller arasında yoğun destek bulduğu bölgeleri "temizlemeye" çalışmıştır. Bu durum, giderek bölgenin demografik yapısını önemli ölçüde değiştiren bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Ayrıca Miloseviç yönetimi, Kosova'nın Arnavutlar'dan etnik olarak temizlenmesinin bölgede yaşanan çatışmanın Arnavutluk'a, Makedonya'ya ve genel olarak Balkanlar'a yayılabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur. Diğer yandan, Kosova'da yaşanan çatışmalarda insanların zorla yerlerinden edilmesinin sadece Miloseviç

maliyetli bir enerji güç santralının yapımı planlanmaktadır. Bkz. (Schleicher, 2010: 321-322).

yönetimi tarafından değil, çatışmanın her iki tarafınca da istenen bir stratejinin sonucu olduğu ileri sürülmüştür (bkz. Hayden, 1998). Bu çerçevede, örneğin, YFC Dışişleri Bakanlığı'ndan Dragomir Vuciceviç, sivillerin zorla yerlerinden edilmesinin Arnavut "teröristler" tarafından NATO'nun Kosova sorununa dahil olmasını sağlamak için kullanılmaya çalışıldığını belirtmiştir (Hayden, 1998).

Kosova'daki mülteci krizine Batı'nın müdahalesinin daha çok yaşanan insani felakete yönelik bir tepki olduğu ileri sürülmüştür (Gibney, 1999: 4). Bu çerçevede, Kosova'nın coğrafi konumu büyük rol oynamıştır. Yaşanılacak bir insani krizin Avrupa'nın ekonomik, toplumsal ve politik istikrarını doğrudan etkileyebileceği düşünülmüştür. Kosova krizi sırasında BM'ye bağlı askerler, bölgede yaşanan sorunun Makedonya ve Arnavutluk'a sığmasını engellemek amacıyla Kosova'nın Makedonya ve Arnavutluk ile sınır bölgelerinde devriye görevi görerek, bir tür önleyici güç işlevi yerine getirmiştir. Bu görev gücünün yanında BMMYK de bölgede yaşanacak olası mülteci akımına karşı olasılık planları hazırlamaya başlamıştır (Morris, 1999: 8). Nitekim NATO müdahalesi sırasında mülteci konumuna düşen Kosovalı Arnavutlar, uluslararası toplum tarafından sağlanan yardım ve desteğe ulaşma imkânı bulabilmişken, Kosova içinde yerlerinden edilmiş olan yaklaşık 400.000-500.000 kişi, 20 Haziran 1999'da Yugoslav güçleri Kosova'dan çekilene kadar bu tür yardım ve desteklerden mahrum kalmışlardır. Ayrıca bu insanlara havadan yiyecek ve tıbbi malzeme yardımı yapılması önerileri, NATO ve BM tarafından çok riskli olacağı gerekçesiyle reddedilmiştir (Morris, 1999: 11-12). Yine de NATO müdahalesi sonrasında artan mülteci akımlarının NATO üyesi ülkelerin mülteci sorununu daha hızlı bir biçimde ele alması için ahlaki bir zemin ve sorumluluk yarattığı ileri sürülebilir. Çünkü Kosova krizi sırasında insanların zorla yerlerinden edilmesine bağlı olarak yaşanan olayların dolaylı bir etkisi, NATO gibi Avrupa güvenliğinden sorumlu olan uluslararası örgütlerin prestijine zarar verme tehdidi yaratması olmuştur.

4. Geri Dönen Arnavutlar, Yollara Koyulan Sırlar

NATO müdahalesi sonrasında, tüm Sırp güçlerinin Kosova'dan çekilmesini, tüm mülteciler ve yerinden edilmiş insanların güvenli ve serbestçe geri dönüşünü ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararıyla yetkilendirilen bir BM yönetiminin oluşturulmasını öngören barış planını YFC, 9 Haziran 1999'da resmen kabul etti. Bu çerçevede NATO liderliğindeki Kosova Gücü (*Kosovo Force*-KFOR), Rus askerlerinin de katılımıyla 12 Haziran'da birliklerini Kosova'ya göndermeye başladı; 20 Haziran'da ise bölgeye tamamen konuşlandı (bkz. NATO Office of Information and Press, 2001). Bu dönemde mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler sorunu, Kosova'da toplumsal barışın ve istikrarın yerleşmesi ve güçlenmesinin önemli

bir faktörü olmuştur. 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile oluşturulan Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu'nun (*United Nations Mission in Kosovo-UNMIK*) en önemli amaçlarından birisi de mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü konusu olmuştur. Sağlanan nispi güven ortamı neticesinde özellikle Arnavut mülteciler ülkeye hemen geri dönmeye başladılar. Ağustos 1999 tarihi itibarıyla savaş sırasında Kosova dışına göç eden yaklaşık 863.000 Arnavut mültecinin %90'ı geri dönmüştür.¹⁴ Fakat geri dönen Arnavut mülteciler, sivil yönetimin, polis gücünün ya da herhangi bir yasama veya yargı sisteminin işlemediği ve evlerin, yolların ve altyapının ağır bir biçimde tahrip edildiği bir ülkeye geri dönmüş oldular.

Kosovalı Arnavutların çok büyük bir kısmının geri dönmüş olmasına rağmen, benzer bir oran Kosovalı Sırp mülteciler için geçerli olmamıştır (Wilson, 2006: 166-167). Yaklaşık 187.000 Sırp, yerlerinden edilmiş insan statüsü çerçevesinde değerlendirilmiş ve NATO müdahalesinden sonra çok az sayıda Kosovalı Sırp mülteci geri dönüş yapmıştır. Sırp mültecilerin geri dönüşü yönünde sarf edilen tüm çabalara rağmen, 2000 yılında 1.906 Sırp mülteci Kosova'ya geri dönerken, 2003 yılında bu sayı 3.801 olarak belirlenmiştir (Jenne, 2010: 382). 2005 yılı itibarıyla sadece 13.000 Sırp mülteci geri dönmüştür (Vathi ve Black, 2007: 12-13). 2006 yılı itibarıyla Kosova'nın nüfusunun 2,1 milyon olduğu ve bu nüfusun %92'sini Arnavutların, %5,3'ünü Sırpların ve %2,7'sini diğer etnik grupların oluşturduğu belirtilmiştir (bkz. Statistical Office of Kosovo, 2008). Bölgedeki Sırp nüfusunun azalmasında Sırbistan'ın bölge üzerindeki kontrolünü yitirmesi, Sırp güvenlik güçlerinin Kosova'dan çekilmesi ve yaşanan Arnavut saldırıları ve baskısı etkili olmuştur. Bunun dışında, Kosova'nın nihai statüsü ile ilgili belirsizlik ve mülkiyet hakları sorunu ile ilgili olarak yasal alanda yeterli adımların atılmaması, mültecilerin geri dönüşü sürecini olumsuz etkilemiştir.

Kosovalı Arnavutlar, yaşadıkları bölgede var olan Sırpı, Sırbistan'ın iskân politikasının bir uzantısı ve işgalci bir halk olarak görme eğiliminde olmuşlardır. NATO müdahalesi sırasında ise, Sırp ordu, polis ve paramiliter gruplarının Arnavutlara yönelik saldırılarında, Kosovalı Sırpıların büyük destek sağladığı inancı gerginliği besleyen bir diğer unsur olmuştur. Bu çerçevede, binlerce Sırp, Kosova'dan çekilen Yugoslav kuvvetlerine katılarak bölgeden ayrılmıştır. Bu süreçte, KKO üyelerinin ve geri dönen Arnavutların saldırı

¹⁴10 Haziran 1999 tarihi itibarıyla 245.100 Kosovalı Arnavut mülteci Makedonya'da bulunmaktaydı. 1999 Ağustos ayının başlarında ise, Makedonya'da bulunan Kosovalı Arnavut mülteci ise 20.000 idi. Görüldüğü üzere, kısa bir süre içerisinde Makedonya'da bulunan Arnavut mültecilerin çok büyük bir bölümü Kosova'ya geri dönmüştür. Bkz. (Morris, 1999).

düzenleme olasılıkları etkili olmuştur (Emiroğlu, 2010: 373-374). Haziran 1999 tarihi itibarıyla 164.000 Sırp, “karşıt etnik temizlik” olarak adlandırılan bir süreçte Kosova’yı terk ederek Sırbistan’a ya da Karadağ’a göç etmiş ve önemli bir bölümü de Kosova içerisinde yerlerinden edilmiştir (Iliç, 2001: 253). Kosova’da kalan Sırp lar ise genellikle bölgenin kuzeyindeki Mitrovica ve güneyindeki Orahovac gibi şehirlerde yoğunlaşmışlardır. Diğerleri ise, Kosova’nın geri kalan bölümlerinde enklavlar halinde dağılmışlardır.¹⁵

Avrupa İstikrar İnisiyatifi’nin yaptığı bir araştırmaya göre, 2004 yılı itibarıyla Kosova’da 130.000 Sırp yaşamaktadır ve bu sayı, savaş öncesi Sırp nüfusunun üçte ikisini oluşturmaktadır. 75.000 Sırp, Ibar nehrinin güneyindeki enklavlarda ve karma köylerde yaşamaktadır (European Stability Initiative, 2004: 2). Görüldüğü üzere, BMMYK ve diğer insani yardım örgütleri, KFOR ve UNMIK ile işbirliği içerisinde, Haziran 1999’dan itibaren Sırp ları ve diğer azınlıkları korumayı ve onlara destek sağlamayı amaçlayan çok sayıda faaliyet yürütmüş olsalar da, bu konuda çok başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Kosova savaşının bitiminde her ne kadar Sırp ların %89’u Kosova’ya geri dönmek istediklerini belirtse de, bunların %62’si Kosova’ya ancak Sırp askeri geri dönerse dönebileceklerini belirtmişlerdir (bkz. Iliç, 2001: 264). Bu durum, Kosovalı Sırp ların yaşadıkları güvensizlik hissiyatının bir yansıması olmuştur.

Nitekim 1999 sonrası dönemde Kosova’da göç ve mülteci sorunlarının çözümü yönündeki girişimler, büyük ölçüde bölgenin nihai statü sorununun çözümüne bağlı olmuştur. Örneğin, Belgrad yönetimi, Sırp mültecilerin geri dönüşü konusunu bölgenin nihai statü müzakerelerinin içine dâhil etmeye çalışırken, uluslararası toplum, mültecilerin geri dönüşünü ve Sırp ların Kosova toplumu ile bütünleşmesini, Kosova’daki politik aktörler için bir “test” olarak görmüştür. Kosovalı Sırp ların Kosova kurumları ile bütünleşmesi sürecinde en önemli araçlardan birisi siyasi katılım olmuştur. Fakat örneğin, 2004 yılı Ekim ayında yapılan parlamento seçimlerine Sırp lar sadece %1 oranında katılmıştır. Bu düşük katılım oranında Sırbistan yönetiminin Kosovalı Sırp ları Ekim seçimlerini boykot etmeye teşvik etmesinin etkisi çok fazladır (Eide, 2004). Bunun dışında Sırp ların mülkiyet hakları ile ilgili yasal düzenlemelerdeki yavaşlık da mültecilerin geri dönüş sürecini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, Mart

¹⁵Helsinki İnsan Hakları Komitesi, Kosova’daki Sırp enklavları olarak Ugljare, Bresje, Belo Polje, Patrijaršijska Street-Pec, Rabovce, Novake, Stajkovce, Čaklavica, Babin Most, Velika Hoča, Žočište, Klinavac, Žitinje ve Sušice’yi saymıştır. Bkz. (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2008: 20).

2004 tarihinde yaşanan etnik gruplar arası şiddet olaylarının¹⁶ da gösterdiği üzere, Kosova'daki güvenlik koşulları Kosovalı Sırp mültecilerin geri dönüşlerini destekleyecek nitelikte olmamıştır.

2 Kasım 2005'de BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından BM Kosova Elçisi olarak atanan Martti Ahtisaari'nin nezaretinde Viyana'da yürütülen nihai statü görüşmeleri 15 tur sürmüş ve anlaşmaya dayalı bir çözüm ortaya konamamıştır. Bunun üzerine Ahtisaari, 2 Şubat 2007'de Priştine'ye ve Belgrad'a "Kosova'nın Statü Anlaşması için Kapsamlı Öneriler" paketini sunmuştur (Ker-Lindsay, 2009). "Ahtisaari Planı" olarak tanımlanan bu öneriler paketine göre, tüm mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler, geri dönme hakkına sahip olacak ve kendi mülkleri ile kişisel mal varlıklarının geri verilmesini isteyebilecekti. Kosova yetkilileri, mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişilerin güvenli bir şekilde geri dönmelerinin kolaylaştırılması için gerekli tüm önlemleri alacaktı (Balla, 2008: 77). Buna karşın, birçok Sırp mültecinin geri dönme niyeti bulunmadığı için mülklerini sattığı belirtilmiştir (bkz. Bideleux ve Jeffries, 2007: 567). Nisan 2002 tarihinde UNMIK yönetimi, nihai statü görüşmeleri başlamadan önce Kosova kurumlarının demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim alanlarında belirli bir gelişmişlik düzeyini karşılama amaçlayan "Statüden önce standartlar" politikasını benimsemiştir (UNMIK, 2003). Bu standartlara göre, mülkiyet haklarının korunması, mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşlerinin teşviki için gerekli görülmüştür. Fakat 31 Mart 2004 tarihinde açıklanan Kosova Standartları Uygulama Planı'nda UNMIK'in ve Kosova kurumlarının çabalarına rağmen, mülkiyet haklarının korunmasında yeterli gelişmenin sağlanmadığı belirtilmiştir (Kosovo Standards Implementation Plan, 2004: 87). Sırp mültecilere ait mülklerin hukuksuz kullanımı ve işgali, Kosova genelinde yaygın bir hal alırken, etnik toplulukların güvenlik koşullarının geliştirilmesi gereği doğrultusunda yargı güçlerine ve polise daha fazla sorumluluk verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

¹⁶Mart 2004 tarihinde yaşanan kitlesel şiddet olayları, bir dizi küçük olayın kışkırtması sonucunda gerçekleşmiştir. 15 Mart 2004'te Arnavutça konuşan kişiler tarafından bir Sırp gencinin vurulduğu iddia edilmiştir. Aynı gün Kosova'daki Arnavut medyası da, bölgedeki tansiyonu arttıracak şekilde üç Arnavut çocuğun Mitrovica'daki Ibar nehrinde Sırp tarafından boğulduğuna dair haberler yayınlamıştır. Bu gergin ortamda 17 Mart 2004'te Mitrovica'da Sırp ve Arnavutlar arasında kitlesel çatışmalar başlarken, bu olaylarda KFOR, UNMIK polis gücü ve Kosova polisi bölgenin kontrolünü tamamen yitirmiştir. Bu kitlesel şiddet olayları 19 kişinin ölümü, 730 ev ve 36 Ortodoks kilisesi, manastır ve diğer dini yapıların zarar görmesi ve 4.100 kişinin yerlerinden edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bkz. (Baskin, 2006: 76-95).

Çatışma sonrası yeniden inşa çabalarının en önemli boyutlarından birisi, yerlerinden edilmiş insanların ve toplulukların geri dönüşleri ile ilgilidir. Bu çerçevede, NATO müdahalesinden sonra hem Arnavut, hem Sırp hem de diğer etnik gruplara üye mültecilerin güven içinde geri dönüşlerinin sağlanması, uluslararası toplumun hassasiyetle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında da UNMIK, tüm mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların Kosova'daki evlerine güvenli bir şekilde ve herhangi bir engellemeyle karşılaşmaksızın dönüşlerinin sağlanması ile görevlendirilmiştir (bkz. BM Güvenlik Konseyi 1244 sayılı karar, madde 9). Genel olarak Sırp, bu süreçte yaşanacak olan gelişmeleri, bölgenin nihai statü sorununun Sırbistan egemenliği çerçevesinde çözülmesi ile ilişkilendirmişlerdir. Fakat uluslararası toplumun önemli bir bölümünün nihai statü sorununun çözümü ile ilgili olarak bu yöndeki bir seçeneği desteklememesine paralel olarak Kosovalı Sırp, çoğunlukta oldukları bölgelerde daha fazla özerklik ve kimliklerini koruyacak ve sürdürecektir mekanizmalar talep etmişlerdir. Bu çerçevede, Ahtisaari Planı'nda bölgedeki Sırp varlığının ve kimliğinin sürekliliğini sağlamak doğrultusunda merkezleşmeyi ve özerkliği öngören çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Bununla birlikte, Kosovalı Arnavutların 17 Şubat 2008 tarihindeki bağımsızlık ilanından sonra Kosovalı Sırp mültecilerin geri dönüşü önemli ölçüde azalmıştır. Çünkü Sırp, bağımsız Kosova'daki yeni dönemde kendilerini daha az güvende hissetmişlerdir. Nitekim 24 Ocak 2005 tarihinde UNMIK'in 2004/50 sayılı düzenlemesiyle kurulan Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı'na göre, 2009 yılı itibariyle sadece 8.294 Sırp Kosova'ya geri dönmüştür.¹⁷ Kosova örneği bağlamında mültecilerin ve içsel olarak yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşleri, etnik gruplar arasındaki gerilimin azalmasına katkıda bulunacaktır. Bunun birlikte, bölgede yerlerinden edilmiş insanlar ve mülteciler için sürdürülebilir bir geri dönüş ortamının var olduğunu söylemek zordur.

Sonuç

İnsan hareketliliğinin dikkat çeken bir yönünü maruz kalınan baskılar, şiddet ve güvenlik sorunları nedeniyle insanların zorunlu olarak yerlerinden edilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda, insanlar bir yandan içinde buldukları siyasi sınırlar dâhilinde yerlerinden edilirken, bir yandan da sınır-ötesi göç ve mülteci akınları şeklinde de gelişebilmektedir. Bu tür insan hareketlilikleri, hem göç eden insanlar açısından, hem de göç alan toplumlar ve

¹⁷Söz konusu Bakanlık kurulmadan önce topluluklar ve yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşleri sorunları Başbakanlığa bağlı bir birim kapsamında ele alınmıştır. Bkz. (Ministry of Communities and Returns of Kosovo Republic, 2013).

devletler açısından farklı niteliklerde güvenlik sorunları yaratmaktadır. Bireysel düzeyde bu güvenlik sorunları barınma, gıda, sağlık ve eğitim gibi alanlarda insanların ciddi sorunlar yaşamasına yol açabilirken, toplumsal düzeyde ise çoğunlukla göç eden ve göç alan toplumların kimlikleri ile ilgili kaygılarını ön plana çıkarır. Bunun dışında, ulusal düzeyde ise, özellikle göç ve mülteci akınları yöneldikleri devletin güvenliğini tehdit eden birer unsur haline gelebilmektedir. Bu durumun bir yansıması ise, devletler arası ilişkilerin gerilim düzeyini arttırarak, bölgesel ve uluslararası güvenliği ve istikrarı tehdit etmesidir.

İnsanların içsel olarak yerlerinden edilmesine ve mülteci sorunlarına neden olan Kosova krizi, ulusal ve uluslararası güvenlik ile zorla göç sorunu arasındaki bağı açıkça ortaya koymuştur. Ancak, güvenliğin çok düzeyli bir niteliğe sahip olduğu düşünüldüğünde, bu sorun sadece ulusal ve uluslararası güvenlik için önem arz etmemektedir; bunun dışında insanları ve toplumsal grupları etkilediği de unutulmamalıdır. Kosova'nın bir sorun olarak ortaya çıktığı 1990'lı yılların başından itibaren, sorunun ekonomik, politik, toplumsal ve güvenlik koşulları nedeniyle insanlar kitlesel olarak yerlerinden edilmiştir. Bu durum, çatışma dönemlerinde zirve noktasına ulaşmış ve yol açtığı insani acil durum nedeniyle uluslararası toplumun harekete geçmesine neden olmuştur.

1990'lı yıllarda Kosova'da ağırlıklı olarak Arnavutlar yerlerinden edilen etnik grup olmuşken, 1999 yılındaki NATO müdahalesi sonrasında Kosova'da roller değişmiş ve Kosovalı Sırlar maruz kaldıkları baskılar ve şiddet eylemleri neticesinde zorunlu göç olgusu ile karşı karşıya kalmışlardır. UNMIK yönetiminin tüm çabalarına rağmen, bölgenin iki önemli etnik grubu arasında var olan dışlayıcı kimlik anlayışları, mülteci konumuna düşmüş olan Sırların geri dönüş sürecini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanında, Sırbistan'ın Kosova üzerinde fiili egemenliğini yitirmiş olması da bu süreçte önemli rol oynamıştır. Bu koşullarda Sırlar, ya enklavlarda yaşamak zorunda kalmışlar, ya çoğunluğu oluşturdukları Kosova'nın kuzey bölgesinde yoğunlaşmışlar ya da Kosova dışında bir hayat arayışında olmuşlardır. Yerlerinden edilen Sırların, savaş öncesi dönemdeki normal yaşamlarına sahip olmaları, bölgede çok-etnikli, demokratik ve çoğulcu bir siyasal ortamın yaratılmasını gerektirmiş olsa da, 1999 sonrası dönemde bölgenin hâkim kimlik grubunu Arnavutlar oluşturmuştur. Çok etnikli ve çok-kültürlü bir toplumun yaratılmasının önemli aşamalarından birisi de, yerlerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin geri dönüşleri için uygun koşulların hazırlanması olmuştur. Bu çerçevede, her iki etnik grubun kozmopolit bir siyasal kültür çerçevesinde bütünleş(tiril)meleri büyük önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Abazi, Enika (2004), "The Role of International Community in Conflict Situation, Which Way Forwards? The Case of Kosovo/a Conflict," *Balkanologie*, 8 (1): 9-31.
- Balla, Shefqet (2008), *Yeni Bir Kosova'nın Doğuşu* (İzmir: Zeus Kitabevi).
- Bali, Sita (2008), "Population Movements," Williams, Paul (ed.), *Security Studies: An Introduction* (London: Routledge): 468-482.
- Ball, Patrick, Wendy Betts, Fritz Scheuren, Jana Dudukovich ve Jana Asher (2009), "Killings and Refugee Flow in Kosovo, March-June 1999," Tabeau, Ewa (ed.), *Conflict in Numbers: Casualties of the 1990s War in the Former Yugoslavia, 1991-1999* (Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia): 877-949.
- Baskin, Mark (2006), "Local Governance in Kosovo: A Link to Democratic Development," Knudsen, Tonny Brems ve Carsten Bagge Laustsen (eds.), *Kosovo Between War and Peace: Nationalism, Peacebuilding and International Trusteeship* (New York: Routledge): 76-95.
- Bideleux, Robert ve Ian Jeffries (2007), *The Balkans: A Post-Communist History* (London: Routledge).
- Blagojevic, Marina (1998), "Kosovo: In/visible Civil War," Veremis, Thanos ve Evangelos Kofos (eds.), *Kosovo: Avoiding Another Balkan War* (Athens: ELIAMEP): 239-310.
- Bora, Tanıl (1999), *Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası* (İstanbul: Birikim Yayınları).
- Buzan, Barry, Ole Wæver ve Jaap de Wilde (1998), *Security: A New Framework For Analysis* (London: Lynne Rienner Publishers).
- Caplan, Richard (1998), "International Diplomacy and the Crisis in Kosovo," *International Affairs*, 74 (4): 745-761.
- Clark, Howard (2000), *Civil Resistance in Kosovo* (London: Pluto Press).
- Collyer, Michael (2006), "Migrants, Migration and the Security Paradigm: Constraints and Opportunities," *Mediterranean Politics*, 11 (2): 255-270.
- Daskalovski, Zhidas (2004), "Democratic Consolidation and the 'Stateness' Problem: The Case of Macedonia," *The Global Review of Ethnopolitics*, 3 (2): 52-66.
- Emiroğlu, Hüseyin (2010), *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu, 1989-2000* (Ankara: Asil Yayınları).
- Gibney, Matthew J. (1999), "Kosovo and Beyond: Popular and Unpopular Refugees," *Forced Migration Review*, 5: 28-30.
- Human Rights Watch (2001), *Under Orders War Crimes in Kosovo* (New York: Human Rights Watch).
- Huysmans, Jef (2002), "Shape-Shifting NATO: Humanitarian Action And The Kosova Refugee Crisis," *Review of International Studies*, 28 (4): 599-618.
- Huysmans, Jef (2006), *The Politics of Insecurity, Fear, Migration and Asylum in the EU* (London: Routledge).
- Ilic, Vladimir (2001), "Yugoslavia: Displacement From Kosova: From Patronage to Self Help," Vincent, Marc ve Birgitte Refslund Sorensen (eds.), *Caught Between Borders: Response Strategies of the Internally Displaced* (London: Pluto Press): 250-265.
- Jenne, Erin K. (2010), "Barriers to Reintegration after Ethnic Civil Wars: Lessons from Minority Returns and Restitution in the Balkans," *Civil Wars*, 12 (4): 370-394.
- Judah, Tim (2008), *Kosovo: What Everyone Needs to Know* (Oxford: Oxford University Press).

- Ker-Lindsay, James (2009), *Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans* (London: I.B.Tauris).
- Kubo, Keiichi (2010), "Why Kosovar Albanians Took Up Arms against the Serbian Regime: The Genesis and Expansion of the UÇK in Kosovo," *Europe-Asia Studies*, 62 (7): 1135-1152.
- Malcolm, Noel (1999), *Kosova: Balkanları Anlamak İçin* (İstanbul: Sabah Yayınları) (Çev.: Özden Arkan).
- Maliqi, Shkelzen (1998), *Kosova Separate Worlds: Reflections and Analyses, 1989-1998* (Prishtina: Dukagjini Publishing House).
- Morris, Nicolas (1999), "UNHCR and Kosovo: A Personal View from within UNHCR," *Forced Migration Review*, 5: 14-17.
- Murati, Valon, Blerim Ahmeti, Selatin Kllokoqi ve Glauk Konjufca (2007), *Actors and Processes of Ethno-National Mobilization in Kosovo* (Bozan-Bolzano: European Academy Research).
- NATO Office of Information and Press (2001), *NATO Handbook* (Brussels: NATO Office of Information and Press).
- Ovalı, A. Şevket (2006), "Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması," *Uluslararası İlişkiler*, 3 (10): 3-52.
- Pavkovic, Aleksander (1998), "From Yugoslavism to Serbism: The Serb National Idea 1986-1996," *Nations and Nationalism*, 4 (4): 511-528.
- Posen, Barry (1996), "Military Responses to Refugee Disasters," *International Security*, 21 (1): 72-111.
- Poulton, Hugh (1991), *Balkans, Minorities and States in Conflict* (London: Minority Rights Publications).
- Roe, Paul (2005), *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma* (London: Routledge).
- Saleyhan, Idean (2009), "The Externalities of Civil Strife: Refugees as a Source of International Conflict," *American Journal of Political Science*, 52 (4): 787-801.
- Salla, Michael (1995), "Kosovo, Non-violence and the Break-up of Yugoslavia," *Security Dialogue*, 26 (4): 427-438.
- Schleicher, Elisabeth (2010), *The International Engagement in Kosovo Achieving Positive Peace?*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Viyana: Viyana Üniversitesi).
- Simic, Predrag (1998), "The Kosovo and Metohia Problem and Regional Security in the Balkans," Veremis, Thanos ve Evangelos Kofos (eds.), *Kosovo: Avoiding Another Balkan War* (Athens: ELIAMEP): 173-206.
- Stivachtis, Yannis A. (1999), "Kosovo Refugees and National Security," *Refuge*, 18 (3): 41-46.
- Stivachtis, Yannis A. (2008), "International Migration and the Politics of Identity and Security," *Journal of Humanities and Social Sciences*, 2 (1): 1-24.
- The Independent International Commission on Kosovo (2000), *Kosovo Report: Conflict, International Response and Lessons Learned* (Oxford: Oxford University Press).
- Tragaki, Alexandra (2007), "Demography and Migration as Human Security Factors: The Case of South Eastern Europe," *Migration Letters*, 4 (2): 103-118.
- Troebst, Stefan (1998), *Conflict in Kosovo: Failure of Prevention, An Analytical Documentation, 1992-1998* (Flensburg: European Centre for Minority Issues).
- Walling, Carrie Booth (2001), "The History and Politics of Ethnic Cleansing," Booth, Ken (ed.), *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimensions* (London: Frank Cass): 47-66.

- Wæver, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup ve Pierre Lemaitre (1993), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (London: Pinter).
- Weiner, Myron (2011), "Migration and Security," Hughes, Christopher W. ve Lai Yew Meng (eds.), *Security Studies: A Reader* (London: Routledge): 253-264.
- Wilson, Jeremy M. (2006), "Law and Order in an Emerging Democracy: Lessons from the Reconstruction of Kosovo's Police and Justice Systems," *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 605 (1): 152-177.
- Vickers, Miranda (1998), *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo* (London: Hurst and Company).
- Yılmaz-Başçeri, Esin (1998), "Uluslararası Göç", Sönmezoğlu, Faruk (der.), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, (İstanbul: Der Yayınları): 489-517.

Internet Kaynakları

- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1244 Sayılı Kararı (1999), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> (09.09.2010).
- Eide, Kai (2004), "Kosova: Geleceğe Uzanan Yol," *NATO Dergisi*, <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/turkish/opinion.html> (10.07.2011).
- European Stability Initiative (2004), *The Lausanne Principal: Multiethnicity, Territory and the Future of Kosovo's Serbs*, http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_53.pdf (05.07.2012).
- Hansen, Randall ve Papademetriou, Demetrios G., *Securing Borders, The Intended, Unintended, and Perverse Consequences*, Migration Policy Institute, January 2014, www.migrationpolicy.org/research/securing-borders-perverse-consequences (05.02.2014).
- Hayden, William (1998), "The Kosovo Conflict and Forced Migration: The Strategic Use of Displacement and the Obstacles to International Protection," *The Journal of Humanitarian Assistance*, <http://sites.tufts.edu/jha/archives/133> (21.12.2011).
- Hellenic Resources Network, 19,000 Serbian Refugees Settled in Kosova, *Kosova Communication*, June 17 1996, <http://www.hri.org/news/balkans/koscom/1996/96-06-17.koscom.html>, (09.04.2014).
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (2008), *Forgotten Worlds-Kosovo Enclaves*, Belgrade, September 2008, <http://www.helsinki.org.rs/doc/HC%20Report%20KOSOVA%20Enclaves.pdf>, (05.02.2014).
- Kosovo Standards Implementation Plan (2004), <http://operationkosovo.kentlaw.edu/symposium/resources/KSIP%20final%20draft%2031%20March%202004b.htm> (13.10.2012).
- Mazowiecki, Tadeusz (1992), *Report on the Situation of Human Rights in the Territory of the Former Yugoslavia*, <http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/2f80d5ef4fbd3b49c1256b26003d73ba/c0a6cfd5274508fd802567900036da9a?OpenDocument> (15.10.2012).
- Ministry of Communities and Returns of Kosovo Republic (2013), *Strategy for Communities and Returns, 2009-2013*, http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_Communities_and>Returns_2009-2013.pdf (15.04.2013).

- Statistical Office of Kosovo (2008), Demographic Changes of the Kosovo Population, 1948-2006, http://esk.rks-gov.net/eng/publikimet/doc_download/521-demographic-changes-of-the-kosovo-population-1948-2006 (10.01.2012).
- The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, The Prosecutor of the Tribunal Against Nebojsa Pavkovic, Vladimir Lazarevic, Vlastimir Djordevic and Sreten Lukic, <http://www.icty.org/x/cases/pavkovic/ind/en/pav-ii031002e.htm> (04.08.2012).
- UN High Commissioner for Refugees (1996), *UNHCR CDR Background Paper on Refugees and Asylum Seekers from Kosovo*, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6a640c.html> (12.10.2012).
- UN High Commissioner for Refugees (2006), *UNHCR Global Appeal 2006*, www.unhcr.org/4a0ad61f6.html (05.02.2014).
- UNMIK (2003), Standards for Kosovo, <http://www.unmikonline.org/press/2003/pressr/pr1078.pdf> (05.04.2011).
- Vathi, Zana ve Richard Black (2007), "Migration and Poverty Reduction in Kosovo," *Working Paper*, Development Research Center on Migration, Globalisation and Poverty, <http://www.dfid.gov.uk/r4d/PDF/Outputs/MigrationGlobPov/WP-C12.pdf> (09.09.2011).